

FRANZ KAFKA - PROMĚNA

LITERÁRNÍ TEORIE

Literární druh a žánr:

existenciální* povídka* (próza, epika), žánrově zhruba na pomezí povídky* a novely*

Literární směr:

vydáno časopisecky i knižně r. 1915 (jedno z mála skutečně proslulých děl vydaných za jeho života); raný existencialismus*; modernismus*; pražská německá literatura*

Slovní zásoba, figury a tropy:

striktně spisovný (včetně přímé řeči jednotlivých postav) a velmi jednoduchý (až strohý) a snadno pochopitelný jazyk bez odborných výrazů; mistry zastaralé výrazy, např. archaismy* (boa [šál], *soukenné* [textilní, resp. plátěné]) nebo přechodníky; hovorových až vulgárních výrazů či obrátů méně (*huba, ono to chcíplo*); **FIGURY:** řečnické otázky* („Co se to se mnou stalo?“); **TROPY:** přirovnání* (*hřbet tvrdý jak pancíř*); epiteton konstans* (*hnědé břicho, tenké nohy, pozlacený rám*), eufemismy*, hyperboly*

Stylistická charakteristika textu:

kromě monologu vyprávěče i přímá řeč (přímé řeči méně); brilantní vykreslení tísnivé a bezvýhodné situace hl. hrdiny; prvky nadpřirozena, tragikomedie a absurdity (proměna v obří hmyz, hmyz rozumící lidské řeči, hmyz přemýšlející nad lidskými záležitostmi, jako je práce aj.); text téměř bez detailnější charakteristiky postav (= typický znak Kafkových děl)

Postavy:

ŘEHOR SAMSA (v dalších autorových dílech už se hl. postavy neobjevují s celými jmény): mladý obchodní cestující (obchodník); pracovitý, svědomitý (neřeší ani tak proměnu ve hmyz, jako pozdní příchod do práce) a doboromyslný; klasický hrdina Kafkových děl – díky absurdním okolnostem se dostává do bezvýhodné situace; uvažuje sice racionálně, ale přesto je nucen přemýšlet nad svým životem, nad budoucí existencí; prožívá vnitřní boj, protože mu nikdo z příbuzných nerozumí a všichni se ho bojí, on s tím přitom nemůže nic udělat; těžkou situaci přijímá pokorně a smířlivě; své příbuzné žije, ale, nechce jim způsobovat jakékoli starosti; MARKÉTA: Rehořova 17letá sestra; zpočátku je velice citlivá a Rehoře v hmyzím těle stále považuje za svého bratra (má ho upřímně ráda), postupně s ním však tento soucit ztrácí; jeho stav jí začne být lhostejný; kvůli nedostatku financí musí začít pracovat, méně si její charakter; na konci už bratra prakticky nenávidí za to, že je rodině přítěží; MATKA: matka Rehoře a Markéty; nechce si připustit realitu a stále doufá, že se Rehoř promění zpět, má z něj ale hrůzu a i ona ho postupně začne považovat za přítěž; OTEC: otec Rehoře a Markéty; kontaktu s proměněným synem se úplně vyhýbá, odvrací od něj zrak - je mu až odporný; POSLUHOVAČKA GRÉTA: svérázná; Rehoře v podobě hmyzu se nebojí a opovrhne jím (nazývá jej "to"); PODNÁJEMNÍCI; aj.

Děj:

Rehoř Samsa se probouzí ve svém bytě a zjišťuje, že se v noci proměnil v obří hmyz (= trest za dosavadní způsob života) → je odhalen svojí rodinou (rodiči a sestrou) → je schován do pokoje, kde se ocitá sám se svými myšlenkami → přemýšlí s chladnou hlavou a nepropadá panice, myslí na reálné situace (např. přemýšlí o tom, jak půjde jako obří hmyz druhý den do práce) → Rehoř sice stále rozumí lidské řeči, ale jemu samotnému rozumět není → rodina se brzy dostane do tíživé situace, jelikož je Rehoř přestal žít → o Rehoře se stará pouze jeho sestra Markéta (i před ní se však Rehoř schovával, aby ji zbytečně neděsil), ale nejvíce si na podivnou situaci zvykne rázná posluhovačka → Rehořův otec je nucen se vrátit do práce → Markéta chce z Rehořova pokoje vystěhovat nábytek (v dobrém úmyslu - aby mohl lézt po stěnách), ale matka se obává, že by to Rehořovi naznačilo, že už odepisují → když se Rehoř snaží bránit svůj milovaný obraz, matka omílá a otec po něm začne házet jablka, čímž ho ošklivé poraní → poté se Rehořův zdravotní stav už jen zhoršuje → na rodinu doléhá obrovský tlak, Markéta chce dokonce Rehoře odstranit → do bytu se v tuto těžkou dobu nastěhují podnájemníci, kteří však Rehoře zahlédnou a utečou → ve stejný den Rehoř umírá, druhý den ho naleznou posluhovačka a jeho tělo vyhodí → celé rodině se velice uleví, načež, zbavení tlaku, začnou plánovat lepší budoucnost

Kompozice:

kompozice vyprávění je chronologická (děj na sebe časově navazuje); dílo je rozděleno do 3 kapitol (I. šok a vyrovnávání se se situací; II. dočasná tolerance; III. odcizení až zášť)

Význam sdělení (hlavní témata, myšlenky a motivy):

zobrazení povrchního měšťanského chování - postupně odmítnutí něčeho, co je nám nepřijemné (hmyz), přestože víme, že uvnitř je to čisté a dobré (Rehoř); zobrazení bezvýhodného stavu osamělosti a odlišnosti = silné existenciální* prvky; MOTIVY: smrt, existence, bezmoc, pokrytectví, proměna

LITERÁRNÍ HISTORIE - společensko-historické pozadí vzniku

Politická situace (mocenské konflikty, aj.):

Česko součástí Rakouska-Uherska; 1. svět. válka (1914-1918) → zásadní technologický rozvoj X velký počet obětí

Kontext dalších druhů umění:

MALBA: kubismus (Pablo Picasso); SOCHAŘSTVÍ, MALBA & ARCHITEKTURA: secese (malíř Alfons Mucha, v architektuře např. průčelí Hlavního nádraží v Praze); HUDBA: v USA se objevuje nový hudební styl - jazz, v Evropě modernistická hudba (např. Claude Debussy nebo Leoš Janáček)

Kontext literárního vývoje:

pražská německá literatura* - např. Max Brod (*Hlídky*) nebo Rainer Maria Rilke (*Život Mariin, Elegie z Duina*); představiteli modernismu* jsou v próze např. James Joyce (*Dublinané*), Virginia Woolfová (*Plavba*), Marcel Proust [marsel prúst] (*Hledání ztraceného času*), v poezii Ezra Pound nebo Walt Whitman; u nás aktuální také Česká moderna - zahrnující třeba symbolismus - Antonín Sova (*Ještě jednou se vrátíme*) - nebo dekadence - Arnošt Procházka (*Polemiky*); tzv. anarchističtí buřiči reaguji věcností právě na neurčitost směrů České moderny - Petr Bezruč (*Slezské písně*), Fráňa Šrámek (*Stříbrný vítr*), Viktor Dyk (*Krysař*); existenciální* literatura teprve na svém počátku - raným existencialistou* je André Gide [andré žid] (*Těsná brána, Vatikánské kobky*); dále tvořil třeba mladý Karel Čapek (*Lásky hra osudná*), Alois Jirásek (*Temno*) nebo Jaroslav Hašek (*Trampoty pana Tenkrát*)

AUTOR - život autora:

Franz Kafka (1883-1924) - pražský, německy píšící spisovatel (prozaik) židovského původu; přední představitel (předchůdce) existencialismu* a modernismu* a jeden z nejlivnějších autorů 20. stol.; nar. se na pražském Starém Městě (otec židovským obchodníkem) → německé gymnázium → studium práv (1901-1906) → r. 1902 se setkal s Maxem Brodem (→ celoživotní přátelství) → od r. 1907 pracoval v pojišťovně (úspěchy) → měl vztahy s několika ženami (Felice Bauerová, Julie Wohryzková, Dora Diamantová), dlouhodobě si také dopisoval s překladatelkou své první prózy, Milenou Jesenskou → r. 1917 onemocněl tuberkulózou a rozešel se se snoubenkou Felicí → r. 1922 opustil zaměstnání → pobytu v sanatoriích v Německu, Rakousku, Itálii, Švýcarsku a na Slovensku → r. 1923 se odstěhoval do Berlína → r. 1924 zemřel na tuberkulózu hrtnou v rakouském sanatoriu v Kierlingu; ZAJÍMAVOSTI: v závěti si přál, aby byla jeho dosud nevydaná díla zničena - jeho přítel Max Brod toto přání nerespektoval a díla, k nimž měl přístup, vydal; známý je jeho poměrně špatný vztah s otcem, velmi autoritativním a tvrdým obchodníkem, se kterým si Kafka přiliš nerozuměl

Vlivy na dané dílo:

raný existencialismus*; autorovy vztahy s jeho vlastní rodinou (hl. špatné vztahy s otcem)

Další autorova tvorba:

tvořil v němčině; zejména existenciální* díla; část jeho děl byla vydána ještě za jeho života, část posmrtně; jeho tvorba je výhradně prozaická (romány, povídky i novely); VYDÁNO ZA JEHO ŽIVOTA: *Rozjímání* (sbírka povídek), *Před zákonem* (součást později vydaného *Procesu*), *Bratrovražda* (povídka), *Venkovský lékař* (sbírka povídek); aj.; VYDÁNO POSMRTNĚ: *Zámek* (nedokončený román o nerovném souboji jednotlivce se státním aparátem a asi nejlepším Kafkovou dílo), *Amerika* (další nedokončený román o strachu, úzkosti a bezvýhodnosti), *Proces* (román o zatčení a soudním procesu Josefa K. bez udání důvodu), *Dopis otci* (neodeslaný dopis otci - cenná Kafkova autobiografická zpráva), aj.; významnou část jeho tvorby tvoří i dochovaná korespondence (*Dopisy Mileně, Dopisy Felici*) a zejména soukromý deník

Inspirace daným literárním dílem (film, dramatizace, aj.):

FILM: dílo bylo několikrát uvedeno ve filmové podobě, většinou však šlo o nepřiliš známé krátké nebo animované snímky; OPERA: *Metamorphosis* (opera; 1983) - Brian Howard; DRAMATIZACE: dílo bylo několikrát převedeno i do divadelní podoby

Jak dílo inspirovalo další vývoj literatury:

dílo jako jeden z pilířů autorovy tvorby výrazně ovlivnilo moderní literaturu, resp. literaturu 20. století (Vladimir Nabokov, Salman Rushdie), včetně některých pozdějších existencialistů* (Alberta Camuse, Samuela Becketta); u nás na Kafku navázali třeba Bohumil Hrabal nebo Ludvík Vaculík; slavný představitel magického realismu Gabriel García Márquez prohlásil, že mu *Proměna* ukázala, že „je možné psát i jinak, než je běžné“

LITERÁRNÍ KRITIKA

Dobové vnímání díla a jeho proměny:

dílo bylo společně s celou autorovou tvorbou mírně zapomenuté (nezaznamenalo okamžitý úspěch), během 20. stol. se ale postupně dostalo do povědomí veřejnosti a nakonec získalo světový věhlas

Aktuálnost tématu a zpracování díla:

aktuálnost přetrvává hlavně díky jednoduchému zpracování, složitý psycholog. a filozof. výklad díla však dnes může být pro čtenáře poměrně složitý

Dobová kritika díla a její proměny:

dílo bylo a je odborníky řazeno mezi vrcholy Kafkovy tvorby

Srovnání s vybraným literárním dílem:

Franz Kafka - *Proces* (další autorovo existenciální* dílo, kde také najdeme tísněnou atmosféru bezvýhodné situace, úvahy a pochybnosti nad vlastní existencí, apod.); Albert Camus - *Cizinec* (i zde je hlavní postavou víceméně nevinný muž, který čelí postavení zločince svého okolí)

povídka - nejkratší prozaický žánr; má menší rozsah a většinou také jednodušší děj než román i novela* hyperbola (nadsázka) - zveličování, přehánění skutečnosti
 novela - próza spíše kratšího rozsahu; většinou se zaměřuje na jeden zcela jasný, ale přesto putavý příběh; typická bývá závěrečná pointa
 pražská německá literatura - německy psaná díla vytvořená autory působícími v Praze na konci 19. a začátku 20. stol.; ZASTUPČI: Franz Kafka, Rainer Maria Rilke, Max Brod, Egon Erwin Kisch, Gustav Meyrink, Ernst Weiss, aj.
 řečnická otázka - otázka, na níž její tazatel neočekává odpověď
 existencialismus - směr, který vznikl po 1. svět. válce (po r. 1918); ZNÁKY Tvorby: zoufalý a izolovaný člověk; obava z další existence; nevyhnutelnost smrti, apod.; PŘEDCHŮDCE: Fjodor M. Dostojevskij, Franz Kafka; PŘEDSTAVITELÉ: Samuel Beckett, Albert Camus, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoirová, aj.
 modernismus - literární směr; VZNIK: koncem 19. stol. jako vzpoura proti tradicím; ZNÁKY: rozbití klasické formy realistického vyprávění; důraz na sebevyjádření hl. postav; PŘEDSTAVITELÉ: Franz Kafka, James Joyce, Virginia Woolfová, Marcel Proust, Samuel Beckett (drama), Ezra Pound nebo Walt Whitman (oba poezie)
 epiteton konstans - básnický přívlastek stálý (konstantní); příklady důraz běžné (zjevné) vlastnosti osoby, předmětu nebo jevu (např. „šedivý vlk“, „zelený vlk“, „širé pole“)
 archaismus - zastaralý jazykový prvek (např. platiť, dychati, regiment (= pluk), leč (= avšak), narodzil od historismů mohou označovat i skutečnost (věc), která stále existuje
 eufemismus - pojmennování, které zmírňuje či zlehčuje špatné nebo nepřijemné skutečnosti či zdůrazňuje jejich pozitivní stránku, případně nahrazuje vulgarismus
 přirovnání - srovnání vlastností dvou subjektů na základě jejich podobnosti (např. „je chytrý jako liška“), často využívá nadsázku (vědomé přehánění)